

analysis of the problem in the paradigm of Jungian psychology. The psychological questionnaire aimed to determine the level of the individual propensity to some kinds of dependence (dependence on meal, dependence on relationships, job dependence, dependence on order and discipline, dependence on the opinions of others). The main stages of the construction of psychological methodic are described. The text of the author's psychological questionnaire with detailed description of its main elements is provided. Comprehensive test of diagnostic possibilities of the author's methodic, its validation and standardization has been carried out. The technique allows the timely diagnostic of level propensity to psychological dependence in the early stages of its formation in conditions of analytic oriented psychological counseling. The obtained results of the research can be used by practical psychologists in psychodiagnostic, psychoprophylactic and advisory work on the problem of personal addictions.

Key words: analytic psychology, psychological dependence, determination of psychological dependence questionnaire, addiction to perfection, analytic oriented psychological counseling.

Отримано: 11.01.2014 р.

УДК 159.923(043.3)

Н.М.Дідик

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Н. М.Дідик. Дослідження професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Стаття присвячена дослідженню професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Обґрунтовано модель професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів та особливості її функціонування. Експериментально виявлено особливості розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Визначено критерії, показники та рівні розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Розроблено програму і методичні рекомендації розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості активними соціально-психологічними методами навчання.

Ключові слова: особистісна зрілість, майбутній психолог, професійно значуща характеристика, модель, самоактуалізація, саморегуляція, особистісне зростання, професійна підготовка.

Н. М. Дидык. Исследование профессионально значимых характеристик личностной зрелости будущих психологов. Стаття посвящена дослідженню професійно значимих характеристик личностной зрелости будущих психологов. Обоснована модель професійно значимих характеристик личностной зрелости будущих психологов и особенности ее функционирования. Экспериментально обнаружены особенности развития професійно значимых характеристик личностной зрелости будущих психологов. Определены критерии, показатели и уровни развития професійно значимых характеристик личностной зрелости будущих психологов. Разработана программа и методические рекомендации развития професійно значимых характеристик личностной зрелости активными социально-психологическими методами учёбы.

Ключевые слова: личностная зрелость, будущий психолог, професійно значимая характеристика, модель, самоактуалізація, саморегуляція, личностный рост, професійная подготовка.

Постановка проблеми. В умовах сучасної гуманізації суспільства гармонійний розвиток особистості, її потенційних можливостей є актуальною проблемою. Теперішнє суспільство вимагає активних, діяльних людей, здатних реалізувати свій особистісний потенціал, власні здібності, будувати гармонійні відносини з собою та оточуючими, прагнути до самовдосконалення, бути творцем власної долі, особистісно зрілою людиною. Особистісна зрілість – динамічний феномен, що розвивається під впливом суб'єктивних і об'єктивних факторів. Тому важливе значення для розвитку особистісної зрілості має суб'єктна позиція людини і створення оптимального середовища. Важливе значення проблема розвитку особистісної зрілості займає в умовах навчання у ВНЗ.

Особливої актуальності особистісна зрілість набуває у професійній підготовці майбутніх психологів, оскільки завдання, методи і зміст їх майбутньої професійної діяльності визначаються їх особистістю. Це ставить підвищені вимоги до особистості спеціаліста, потребує високого рівня його особистісної зрілості. Тому більшість дослідників головним компонентом психологічної готовності до професійної діяльності психолога називають особистісну зрілість.

Аналіз останніх досліджень. Проблема досліджень особистісної зрілості майбутніх психологів розглядалась у напрямках дослідження їх психологічної зрілості (Н. О. Антонова, Л. І. Ри-

бачук та ін.), самоактуалізації (Н. А. Вовчак, Ю. Г. Долінська, Л. М. Кобильнік, Л. В. Мова та ін.), особистісного змінювання (Т. І. Білуха, Б. Б. Іваненко, О. О. Міненко та ін.). Водночас, ми не виявили досліджень особистісної зрілості у контексті проблеми розвитку професійно значущих характеристик майбутніх психологів. Отже, соціальна значущість проблеми та її недостатнє вивчення у психологічній науці зумовили мету нашої роботи – виконати дослідження професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу. Загальнотеоретичні засади дослідження проблеми особистісної зрілості здійснено в рамках гуманістичного напрямку при описі повноцінно функціонуючої людини (К. Роджерс), самоактуалізованої особистості (А. Маслоу); у диспозиційній теорії Г. Олпорта при описі зрілої особистості. За Д. О. Леонтєвим, особистісна зрілість є сформованою особистісною структурою, виявом особистісного потенціалу і критерієм особистісного зростання людини. На думку О. С. Штепи, особистісна зрілість – це ефект самостійно пережитої людиною у зрілому віці кризи ідентичності, яка характеризується як психологічне новоутворення зрілого періоду життя людини і являє собою динамічну особистісну структуру, пропріум, важливий для її ідентичності [2].

Ю. З. Гільбух розглядає особистісну зрілість як складне структурне утворення, що включає в себе мотивацію досягнення, ставлення до свого Я (Я-концепцію), почуття громадянського обов'язку, життєву установку та здатність до психологічної близькості з іншими людьми. А. О. Реан виокремив чотири основних, базових складових особистісної зрілості: відповідальність, терпимість, саморозвиток, позитивне мислення і позитивне ставлення до світу. Л. М. Потапчук до структурних компонентів особистісної зрілості відносить: відповідальність у різних сферах життєдіяльності, емоційну зрілість, самоконтроль поведінки, самостійність, адекватність самоствердження, цілепокладання, високий рівень реалізованості подій життя. О. С. Штепа виділяє десять характеристик особистісної зрілості: синергічність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, толерантність, відповідальність, глибинність переживань, децентрація, життєва філософія [2, с. 28]. Отже, особистісна зрілість – характеристика стану розвитку особистості, що виявляється у високому ступені особистісної конструктивної активності та особистісної функціональної продуктивності людини [1, с. 72].

О. О. Бодальов стверджує, що особистісна зрілість – це багатовимірний стан людини, який ніколи не є статичним і вірізня-

ється варіативністю і мінливістю. На становлення особистісної зрілості впливають як зовнішні умови соціалізації, так і індивідуально-психологічні особливості особистості. Важливими акмеологічними умовами є: особливості виховання у сім'ї, у школі, рівень суспільного розвитку, культурних цінностей, освіти (О. О. Бодальов, А. О. Деркач та ін.). А. О. Реан виділяє наступні акмеологічні фактори: об'єктивні (зовнішня заданість, що пов'язана з особистісним розвитком); суб'єктивні (індивідуальні передумови міри успішності розвитку особистісної зрілості: мотиви, спрямованість особистості, рівень самосвідомості, прагнення до самореалізації та ін.; міра прояву суб'єктивних факторів пояснює суб'єктивні причини, що сприяють росту особистісної зрілості); об'єктивно-суб'єктивні (організація оптимального соціального середовища для розвитку зрілої особистості).

Потенційні можливості для розвитку особистісної зрілості існують під час навчання у ВНЗ. Розвиток особистісної зрілості є умовою професійної готовності майбутнього психолога до надання психологічної допомоги клієнту. О. С. Штепа визначає особистісну зрілість одним з критеріїв ефективності діяльності психолога, головним інструментом у його професійній роботі, що забезпечує високу продуктивність праці. Н. О. Антонова і Л. І. Рибачук розглядають особистісну зрілість структурним компонентом психологічної зрілості і основою готовності до професійної діяльності психолога. На думку Л. В. Мови, особистісна зрілість підвищує ефективність професійного розвитку майбутніх психологів. О. О. Міненко обґрунтовує тезу про те, що для досягнення особистісної зрілості психолога важливим є його особистісне змінювання. Особистісна зрілість є відображенням рівня самоактуалізації особистості психолога (Ю. Г. Долінська), забезпечує особистісну регуляцію мисленневих процесів психолога (Н. І. Пов'якель), є особистісною передумовою здатності до фасилітаційних впливів (О. О. Кондрашихіна). Отже, особистісна зрілість майбутніх психологів – це характеристика стану розвитку особистості, якого досягають майбутні психологи до завершення періоду їх професійної підготовки [1, с. 72].

Синтезуючи з допомогою методу контент-аналізу, нами були виокремлені характеристики особистісної зрілості, які забезпечують успішне професійне становлення майбутніх психологів і відображаються у професійно значущих характеристиках особистісної зрілості майбутніх психологів. Використовуючи аналіз досліджень С. Л. Братченка, А. В. Іващенко, Г. Ю. Кравець, М. Р. Миронової, Т. Страви, О. Татенка, О. С. Штепи та ін., ми

обґрунтували, що професійно значущі характеристики особистісної зрілості виявляються в інтраперсональній конструктивній активності, що виражає прояви вдосконалення структури та функцій особистості (саморегуляція, самостійність, креативність, інтелектуальність); інтерперсональній конструктивній активності, що відображає прояви вдосконалення способів міжособистісної взаємодії та конструктивного особистісного впливу (комунікабельність, емпатійність, моральність, відповідальність); трансперсональній конструктивній активності, що виражає прояви вдосконалення структури самоідентичності (Его-ідентичність, самоприйняття, аутентичність, трансцендентність, самоактуалізація).

Модель професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів має форму кругообігу, який забезпечується активністю саморегулятивної функції та процесами саморегуляції (в обґрунтуванні для використання в побудові моделі цього компонента застосовано положення про те, що саморегуляція – особистісний рушійний механізм для досягнення особистісної зрілості (К. О. Абульханова-Славська, М. Й. Борисhevський)). Системною характеристикою, яка включає функціонально-змістові характеристики професійно значущих характеристик особистісної зрілості, що є необхідними для наближення майбутніх психологів до особистісної зрілості, є самоактуалізація. Вона відіграє роль і одного з визначальних показників виявлення рівня особистісної зрілості (Л. Я. Гозман, Ю. Г. Долінська, М. В. Кроз, І. Я. Шемелюк).

Зазначені теоретичні підходи до проблеми стали основою для емпіричного вивчення сформованості професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів у навчально-виховному процесі. Для вивчення особливостей розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів використано комплекс взаємодоповнюючих психодіагностичних методик, зокрема: для діагностики відповідальності і самостійності застосовано опитувальник особистісної зрілості О. С. Штепи [2, с. 115-120]; для визначення аутентичності, комунікабельності, самоприйняття, креативності – «Самоактуалізаційний тест» (САТ) Е. Шострома; саморегуляції, моральності, інтелектуальності використано 16-факторний опитувальник Кеттелла; для дослідження емпатійності застосовано опитувальник І. М. Юсупова; вивчення самоактуалізації відбувалося з допомогою методики «Короткий індекс самоактуалізації» (SI) А. Джонса, Р. Крендела; діагностика Его-ідентич-

ності майбутніх психологів проводилася за методикою «Шкала ясності Я-концепції» (SCC) Д. Кемпбела; для діагностики трансцендентності використано опитувальник «Ставлення до життя, смерті і кризової ситуації» А. А. Баканової. Проведено анкетування з метою виявлення уявлень майбутніх психологів про особистісну зрілість та усвідомлення себе особистісно зрілими людьми; написання автонарративу «Я–професійний психолог» для визначення змістового наповнення професійного Я-образу і міри представленості у ньому професійно значущих характеристик особистісної зрілості.

Експериментальна вибірка становила 200 майбутніх психологів I-V курсів. Завданням констатувального експерименту було визначення рівня розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Більшість професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів мають середній рівень вираженості. Найбільш високий рівень розвитку притаманний трансцендентності, що свідчить про високу здатність досліджуваних до пошуку сенсу життя. Студенти п'ятого курсу мають нижчі показники відповідальності (лише 17,5% на високому рівні), креативності (45%), ніж першокурсники, у яких відповідальність на високому рівні розвитку у 25%, а креативність – у 55% респондентів. Впродовж усіх років навчання майже на однаковому рівні розвитку залишаються саморегуляція, самостійність, моральність, інтелектуальність. Водночас, підвищуються показники Его-ідентичності, самоприйняття, аутентичності, комунікабельності, емпатійності. Незначно зростає рівень самоактуалізації. Водночас, динаміка змін у рівнях розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів незначна і на випускних курсах немає достатньо високого рівня розвитку деяких характеристик (самостійності, моральності, відповідальності, інтелектуальності) [1, с. 114-115].

За результатами констатувального експерименту професійно значущі характеристики особистісної зрілості, що належать до інтраперсональної конструктивної активності, у майбутніх психологів мають такий рівень розвитку: у 36% студентів високий самоконтроль, тоді як 10% не здатні керувати своїми емоціями та поведінкою. 12% респондентів ініціативні, здатні виконувати завдання без сторонньої допомоги, а 8% мають низький рівень самостійності. Майже половина досліджуваних (49,5%) характеризується високим рівнем здібностей породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, а 9% не здатні

на творче вирішення завдань. У 7,5% майбутніх психологів виявлено високі загальні мисленнєві здібності, тоді як 30,5% досліджуваних мають вузький спектр інтелектуальних інтересів.

Професійно значущі характеристики особистісної зрілості, що належать до інтерперсональної конструктивної активності, виражені у майбутніх психологів таким чином: 21,5% студентів мають високий рівень розвитку комунікативних здібностей, легко вступають у контакт і відчувають задоволення від процесу спілкування, тоді як 13,5% респондентів мають труднощі при соціальній взаємодії. Високий рівень емпатійного ставлення до інших мають 36% майбутніх психологів, а 14% ставляться до оточуючих без співпереживання. Лише 9% досліджуваних властивий високий рівень виконання етичних норм у взаємодії з іншими, а 25,5% не дотримуються загальнолюдських цінностей. 22% студентів визнають себе автором вчинку, несуть особисту відповідальність за вплив на оточуючих, тоді як 14% досліджуваних не приймають на себе наслідки вчинків, відповідальними за них вважають інших.

Професійно значущим характеристикам особистісної зрілості, що відображають трансперсональну конструктивну активність, властивий такий рівень розвитку у майбутніх психологів: 36,5% респондентів відчувають постійну внутрішню тотожність зі своїм «Я», тоді як 4% мають низький рівень Его-ідентичності. 28% досліджуваних позитивно ставляться до себе, а 8,5% не приймають власні недоліки. 12,5% студентів мають високий рівень аутентичності, вони приймають і відкрито проявляють почуття, в той час як 29,5% заперечують свої переживання. У 82,5% майбутніх психологів діагностовано наявність смислу життя, а у 2% трансцендентність знаходиться на низькому рівні. 41% респондентів прагнуть до актуалізації своїх здібностей, на відміну від 6% досліджуваних, які не намагаються реалізувати власні можливості.

Деталізація змісту критеріїв і показників дозволила визначити рівні розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів: високий (13,5%), середній (79%) і низький (7,5%).

Майбутнім психологам притаманні такі рівні розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості: високий рівень розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів виявляється у тому, що інтраперсональній конструктивній активності студента властива висока здатність до вибору, вольового керівництва власними по-

требами, поведінкою та емоціями; розвинуті інтелектуальні здібності, прагнення до творчості; в інтерперсональній конструктивній активності майбутніх психологів переважають високий рівень соціальної сенситивності, яскраво виражена емпатійна спрямованість, суспільно конструктивна поведінка, здатність до відповідального вчинку; трансперсональна конструктивна активність респондентів виражається у зрілій ідентичності, адекватно високій самооцінці, здатності до самоаналізу, відкритості новому досвіду, довірі до себе, наявності смислу життя, прагненні до самовираження. Середній рівень розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості відзначається тим, що у студентів в інтраперсональній конструктивній активності переважають нестійкі прояви керівництва своїми потребами, посередня здатність до вибору, посередньо розвинуті інтелектуальні здібності і прагнення до творчості. Інтерперсональна конструктивна активність характеризується недостатнім проявом соціальної сенситивності, помірно вираженою емпатійною спрямованістю, ситуативною суспільно конструктивною поведінкою, посередньою здатністю до відповідального вчинку; трансперсональна конструктивна активність досліджуваних виявляється у недостатньо зрілій ідентичності, амбівалентній самооцінці, посередньою здатністю до самоаналізу, ситуативній довірі до себе і частковій відкритості новому досвіду, недостатньо розвиненими трансцендентними переживаннями, нестійким прагненням до самовираження. Низький рівень сформованості професійно значущих характеристик особистісної зрілості у майбутніх психологів виражається відсутністю в інтраперсональній конструктивній активності проявів вольового керівництва своїми потребами, нездатністю до вибору, низькими інтелектуальними здібностями і відсутністю прагнення до творчості. Інтерперсональній конструктивній активності властиві низька соціальна сенситивність, невиражена емпатійна спрямованість, дефіцитарні форми суспільної поведінки, нездатність до відповідального вчинку; у трансперсональній конструктивній активності переважаючим є незріла ідентичність, занижена самооцінка, нездатність до самоаналізу, відсутність довіри до себе і закритість до нового, невиражені трансцендентні переживання, відсутність прагнення до самовираження [1, с. 70-72].

30,5% студентів вважають себе особистісно зрілими. 72,5% респондентів прагнуть до досягнення особистісної зрілості. З кожним курсом навчання у майбутніх психологів формується більш адекватне уявлення про особистісну зрілість, що включає

професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів (самотійність, відповідальність, саморегуляція та ін.).

Програма формувального експерименту була спрямована на реалізацію таких завдань: розвиток інтраперсональної конструктивної активності (навичок саморегулятивної поведінки, самотійного і творчого виконання завдань, актуалізації інтелектуальних інтересів), інтерперсональної конструктивної активності (здатності до встановлення глибоких емоційно насичених контактів, емпатійного ставлення до оточуючих, навичок етичної поведінки, усвідомлення себе автором вчинку), трансперсональної конструктивної активності (тотожності зі своїм Я, позитивного ставлення до себе, прийняття своїх переживань, актуалізації пошуку смислу життя і прагнення до реалізації власних здібностей). Програма розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів передбачала індивідуальну і групову форми роботи. Індивідуальними формами роботи були: ведення щоденників самоаналізу професійно-особистісного розвитку під час вивчення психологічних дисциплін, ведення щоденників особистісного зростання під час відвідування тренінгових занять. Груповою формою роботи був психологічний тренінг, спрямований на розвиток професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. У щоденниках майбутні психологи записували власні самоспостереження, самоаналіз, роздуми про особистісну зрілість, емоції, що переживали під час тренінгу, оцінювали кожен вправу на занятті за впливом на їх особистість.

Результати формувального експерименту обчислено в досліджуваних характеристиках за G-критерієм і критерієм χ^2 . За порівняльними даними до і після формувального експерименту кількісний показник високого рівня розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості у майбутніх психологів експериментальної групи збільшився з 17,5% до 32,5%. Показники середнього рівня знизилися з 72,5% до 65%. Низький рівень також зменшився від 10% на етапі констатувального експерименту до 2,5% досліджуваних експериментальної групи після формувального етапу. На основі результатів формувального експерименту розроблено методичні рекомендації для студентів і викладачів щодо розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів [1, с. 178-180].

Висновки. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми професійно значущих характеристик особистісної

зрілості майбутніх психологів. Подальша **перспектива** вивчення полягає у більш ґрунтовному теоретичному і практичному дослідженні умов розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, у впровадженні розробленої розвивальної програми у навчально-виховний процес професійної підготовки майбутніх психологів для оптимізації їх професійно-особистісного становлення.

Список використаних джерел

1. Дідик Н. М. Професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Наталія Михайлівна Дідик. – Київ, 2013. – 187 с.
2. Штепа О. С. Диспозиційна модель особистісної зрілості : дис.... кандидата психол. наук : 19.00.05 / Олена Станіславівна Штепа. – Львів, 2003. – 146 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Didyk N. M. Profesijno znachushhi harakterystyky osobystisnoi' zrilosti majbutnih psychologiv : dys. ... kandydata psyhol. nauk : 19.00.07 / Natalija Myhajlivna Didyk. – Kyi'v, 2013. – 187 s.
2. Shtepa O. S. Dyspozycijna model' osobystisnoi' zrilosti : dys. ... kandydata psyhol. nauk : 19.00.05 / Olena Stanislavivna Shtepa. – L'viv, 2003. – 146 s.

N.M. Didyk. The study of professionally meaningful characteristics of personality maturity of future psychologists. The article is dedicated to the research of the professionally meaningful characteristics of future psychologists' personality maturity (self-regulation, independence, creativity, intellectuality, communicability, empathy, morality, responsibility, Ego-identity, self-acceptance, authenticity, transcendence, self-actualization). The model and peculiarity of functioning of professionally meaningful characteristics of future psychologists' personality maturity was substantiated on the base of the theoretical analysis. In the process of experimental revelation the peculiarities of development of professionally meaningful characteristics of personality maturity of future psychologists were investigated. The criteria (intrapersonal structural activity, interpersonal structural activity, transpersonal structural activity) are determined, indices and levels (high, middle, low) of the development of professionally meaningful characteristics of personality maturity of future psychologists. The program of diagnostic and development of professionally meaningful characteristics of future psychologists' personality maturity was substantiated worked out and approved. The efficiency of the program

was proved by the positive dynamics of increasing the level of the development of professionally meaningful characteristics of future psychologists' personality maturity. The practical recommendations on the base of the results of the research were worked out and addressed to the teachers of the institution and students for the development of professionally meaningful characteristics of future psychologists' personality maturity.

Key words: personality maturity, future psychologist, professionally meaningful characteristics, model, actualization, self-regulation, personality increase, professional preparation.

Отримано: 27.01.2014 р.

УДК 159.964.21

Т.В.Дуткевич

Стиль поведінки у конфлікті керівника загальноосвітнього навчального закладу як чинник конфліктності вчителів

Т.В.Дуткевич. Стиль поведінки у конфлікті керівника загальноосвітнього навчального закладу як чинник конфліктності вчителів. У статті розкрито результати теоретико-емпіричного дослідження. Конфліктність учителя розглянуто як різнорівневе та інтегральне об'єктивно-суб'єктивне утворення, що зумовлене певними особистісними властивостями вчителя й знаходить прояв у його спілкуванні, взаємодії, взаєминах із навколишніми як бурхливий та емоційно гострий тип реагування на конфліктогени. Отримані емпіричні дані засвідчили, що стиль співпраці у керівника забезпечує оптимальний розподіл вчителів за рівнями конфліктності, найбільш сприятливі умови для розвитку колективу.

Стиль боротьби у керівника пригнічує вільне висловлення вчителями своїх позицій, думок, відкриту постановку та колегіальне вирішення проблем, розвиток освітнього закладу загальмовується, міжособистісні взаємини набувають штучного і вимушеного характеру.

Ключові слова: конфліктність, конфліктоген, стиль співпраці, стиль компромісу, стиль пристосування, стиль ігнорування, стиль боротьби, міжособистісні взаємини, педагогічний колектив.

Т.В.Дуткевич. Стиль поведінки в конфлікті керівника загальноосвітнього навчального закладу як фактор конфліктності